

archæologia historica

37/2012/2

EDITOŘI

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ et PAVEL KOUŘIL

MASARYKOVA UNIVERZITA, FILOZOFICKÁ FAKULTA,
ÚSTAV ARCHEOLOGIE A MUZEEOLOGIE

MUZEJNÍ A VLASTIVĚDNÁ SPOLEČNOST V BRNĚ
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED NITRA
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČR, BRNO, v. v. i.

BRNO 2012

Záchranný archeologický výzkum na raně středověkém hradišti v Šárce

BOŘIVOJ NECHVÁTAL

Technická spolupráce JAN NOVÁK – JAN ZAVŘEL

Abstrakt: Záchranný výzkum AÚ ČSAV v Praze v roce 1967 provedl průřez valem na jihovýchodní straně v délce 40,20 m a šířce 4 m (sonda S-1). V západní třetině sondy se podařilo zjistit kamenný val z nasucho kladených opukových lomových kamenů v šířce 5–5,50 m s čelní kamennou plentou. Vlastní těleso valu bylo vytvořeno z kamenů bez výrazné struktury a líce. Před valovou zdí byla na vnější straně kamenná plenta z kamenů s hladkou lící na sucho kladených o šířce 100–120 cm. Misty byla zachována do výše 120–140 cm. Při výkopu se našlo zcela nepatrné množství keramiky s charakteristikou rozhraní středohradištního období. Další sondy S-2 a její prodloužení S-3 (výkop příkopu) byly na východní straně prvního předhradí. Byl proveden řez valem a příkopem. Po stránce keramické zde byla obdobná situace. Výstavba valu zjištěná v sondě S-2 o délce 26 m a šířce 2 m ukázala zcela jinou situaci. Vlastní těleso valu mělo dřevohlinitou konstrukci o šířce 600–650 cm. Byla vytvořena ze tří dřevěných trámů a tří opěrných kolmo zaražených kůlů s malým podílem kamenů. Všechny dřevěné prvky byly z dubu. Zjištěný příkop měl ploché dno, byl široký 600–650 cm a hluboký 120–150 cm. Jeho výplň byla po keramické stránce chudá s prvky středohradištními a s několika střepy, které měly ráz raně časťi mladší doby hradištní. Hradiště v Šárce mělo v pražské kotlině nesorný význam a jeho počátky je nutno spojit se společností před vznikem Pražského hradu, snad již v 8. století. Ze zachovaného materiálu se nelze blíže vyslovit k jeho jednotlivým fázím bez provedení dlouhodobého komplexního výzkumu. Spojení se Starými pověstmi českými dokládají až pozdější písemné prameny. Nejstarší písemné prameny o jeho postavení nemají žádných zpráv.

Klíčová slova: Raně středověké hradiště – val – příkop – předhradí – kamenná plenta – rostlý terén (podloží) – Staré pověsti české.

Rescue Archaeological Research into an Early Medieval Fortified Settlement in Šárka

Abstract: Rescue archaeological research carried out by the Archaeological Institute of the Czech Academy of Sciences, Prague in 1967 involved a cross-section of the rampart on the south-eastern side of a fortified settlement, 40.20 m long and 4 m wide (probe S-1). A wall of dry plaener quarry stone 5–5.5 m wide with a front stone "curtain" was detected in the western third of the probe. The wall consisted of stones lacking in distinct structure or fronts. A stone "curtain" of dry stones with smooth fronts, 100–120 cm wide and in places 120–140 cm high, lay in front of the wall, on the outside. A small quantity of ceramic matter dating from the middle hillfort period was found during the excavations. Subsequently, probes S-2 and S-3 (in the ditch) were made on the eastern side of the first outer bailey. A cross-section was taken through the rampart and the ditch. The situation with ceramic products at this spot was identical. However, the rampart structure investigated by probe S-2, 26 m long and 2 m wide, revealed a completely different situation. The body of the rampart was of wood and clay 600–650 cm deep. It was made up of three wooden beams, three supporting poles set at right angles, and a small proportion of stones. All the wooden elements were of oak. The ditch excavated had a flat bottom, was 600–650 cm wide and 120–150 cm deep. Its filling was poor in ceramics, with only a few examples of middle hillfort period ceramics and sherds appearing to derive from the beginning of the late hillfort period. The fortified settlement in Šárka played an important part in the Prague Basin and its origins are associated with the period before the establishment of Prague Castle, possibly with the 8th century. The material preserved does not allow a closer classification of the individual phases of the settlement without long-term comprehensive research. The connection with ancient Czech legends only appears in later written sources; the earliest ones contain no record of it.

Key words: Early medieval fortified settlement – rampart – ditch – outer bailey – stone curtain – subsoil – old Czech legends.

I.

Pravěké a raně středověké hradiště Šárka, katastrální obec Vokovice, Praha 6, leží v severozápadní části Prahy. S početným pravěkým a raně středověkým osídlením patří k nejvýznamnějším hradištěm v pražské oblasti. Rozsáhlé třídlínné hradiště s dvěma předhradími je uloženo na mohutném oválném přírodním skalnatém útvaru nad Šáreckým potokem, který ho obtéká ze tří stran. Pouze východní strana je volně otevřená do širší plochy a je od ní oddělena zřetelně zachovalým valem patrným v terénním reliéfu. Osa hradiště je orientována směrem severozápadním a severovýchodním. Dosahuje délky cca 820 m a šířka kolísá od 220–270 m. Slovanské raně středověké hradiště navazuje svou dispozicí i částí opevnění patrně na svůj starší předchozí vývoj, zatím v plném rozsahu neznámý. Podle

zpracování pravěkých nálezů provedeného R. Turkem (1910–1991) dosáhlo hradiště největšího významu v neolitu, v období kultury vypíchané a v době stěhování národů (Turek 1949). Souvisí to zvláště s osídlením ve starší a střední době hradištní, jak také připouští starší výzkum (Turek 1950) a také výzkum novější, což ukazuje důkladné nové zpracování raně středověkých nálezů (Profantová 1999), a pravděpodobně se vznikem důležitých osad v blízké Liboci (Profantová–Bureš 2010), Podbabě a na Julisce. V terénním reliéfu hradiště je patrná celá řada útváru související s jeho původním vzhledem, i když nemůžeme do průvedení komplexního archeologického výzkumu spolehlivě rozhodnout o jejich příslušnosti k jednotlivým chronologickým etapám. Staré pravěké sídliště na Kozákově skále je na nejzápadnější straně hradiště a bylo původně akropolí (na vrstevnicovém plánu označeno A). Od vlastního prvního předhradí je oddělena nejen svou přírodní dispozicí, ale i valem, i když v dnešním terénu značně sníženým. Poměrně nejlépe je zachován val od vstupní jihovýchodní strany v místech soutěsky Džbánu. Přimyká se ke Kozákově skále a dále pokračuje přibližně v polovině stráně až do místa k záhybu dnešní cesty na Vanžov. Cestu sleduje až k bývalému lomu v současnosti upravenému při výstavbě koupaliště po roce 1967. Jak již dříve upozornil R. Turek, poloha valu je uprostřed svahu neobvyklá, její vysvětlení může přinést pouze budoucí archeologický výzkum. Pokračuje patrně do místa, kde končí skalnatý svah Kozákovy skály. Na okraji bývalého lomu jsou ještě z části zachovány dva menší zbytky bývalého valu, který původně sledoval dnešní cestu až na vlastní vrchol plošiny hradiště. Zde se otáčí v pravém úhlu a přetíná celou náhorní plošinu. V současnosti je z něho zachován poměrně nízký a úzký pruh, široký pouze cca 10 m, který v terénním reliéfu z obou stran mírně vystupuje nad ostatní terén. Val ústí nad severní straní pravděpodobně do místa svahové cesty vedoucí přímo do lesa. Na severovýchodní straně směrem k severnímu skalisku se nachází druhý vnější val dosud patrný v terénním reliéfu. Byl zkoumán AÚ ČSAV v roce 1967 (B. Nechvátal) v souvislosti s terénními úpravami velkého vodního díla Džbán pro potřeby koupaliště. Val směřuje k jihovýchodu a rozsáhlým obloukem postupuje po nejvýších místech terénu k jihu a jihozápadu a končí nad západním okrajem druhého lomu. Dále odtud postupuje kolmo po vrstevnici straně až k prvnímu lomu, kde se připojuje k vnitřnímuvalu. Není vyloučeno, jak již upozornil R. Turek, že zde byl dokonce i druhý val. Byl snad na jihovýchodní části Vanžova, ale jeho existenci by musel teprve prokázat archeologický výzkum. Na severovýchodní straně Kozákovy skály (poloha A) je dodnes v terénu patrná brána, kterou se vstupovalo k akropoli.

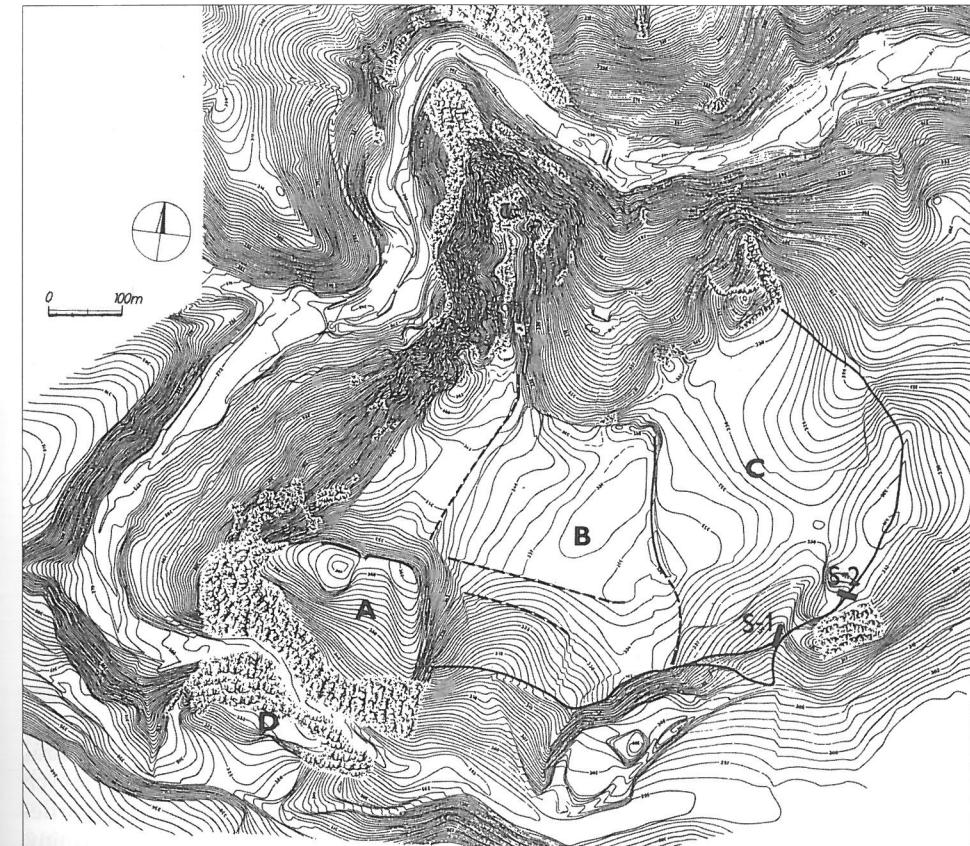
Pohoda Šestákovy skály (poloha D), známá především pravěkým osídlením, se nachází na jižní straně od akropole a je samostatným celkem s výbornou strategicky přirodně nepřístupnou polohou. Od vlastního hradiště je oddělena hlubokým a strmým údolím Šáreckého potoka, do něhož se vstupuje soutěskou zvanou Džbán. Názvy Kozákova skála s hradištěm a Džbán s částí Šestákovy pole jsou jména podle původních vlastníků pozemků. Revizní archeologický výzkum eneolitického osídlení na Šestákově poli prováděla v roce 1943 německá archeoložka I. Kiekebusch (1912–2004), která byla za německé okupace správkyní Jírova muzea na Hanspaulce, jež se v té době jmenovalo Markomannen-Museum der Stadt Prag.

Prvé předhradí na východní straně patří do k. ú. Praha 6 – Dolní Liboc, přimykající se k akropoli na západní straně patří do k. ú. Praha 6 – Dolní Liboc.

Raně středověkému hradišti v Sárce byla venovaná řada početných archeologických publikací. Raně středověkému hradišti v Sárce byla venovaná řada početných archeologických publikací. Raně středověkému hradišti v Sárce byla venovaná řada početných archeologických publikací. Raně středověkému hradišti v Sárce byla venovaná řada početných archeologických publikací.

II.

II.
Prvý plánek hradiště, i když ještě nepřesný, ale dosud s cennými podrobnostmi, a jeden z prvních profilů uveřejnil již v roce 1868 konzervátor X. J. Beneš (1820–1888) v Památkách archeologických (Beneš 1868, 165–184). Poměrně již modernější je potom plán hradiště

Obr. 1. Šárka (Praha 6) Vrstevníkový plán hradišť v měřítku 1 : 2000 zhotovený na základě leteckých snímků Prokopen Václavem z Archeologického ústavu ČSAV. A - akropole na Kozákové skále; B - první předhradí; C - druhé předhradí; D - Šestákova skála s pravěkým osídlením.

Abb. 1. Šárka (Prag 6). Schichtenplan des Burgwalls im Maßstab 1 : 2 000, erstellt anhand der von Prokop Vácha vom Archäologischen Institut der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften gemachten Luftaufnahmen. A – Akropolis auf dem Kožákov-Felsen; B – erste Vorburg; C – zweite Vorburg; D – Sesták-Felsen mit urzeitlicher Besiedelung.

v Šárce v práci R. Turka z roku 1949. Je terénní skicou R. Hlubinky (1878–1951), který byl stavebním radou a předním členem Klubu za Starou Prahu. Od něho také pochází cenný soubor panoramatických snímků hradiště v Šárce a ostatních pražských raně středověkých hradišť. Jsou z třicátých let minulého století, částečně je použil J. Filip ve své syntéze pravěkého vývoje Prahy (Filip 1949, obr. 42 a 43 – Šárka). V souvislosti se záchrannou akcí z roku 1967 při výstavbě koupaliště Džbán byl zhotoven Prokopem Váchou z měřičského oddělení AÚ ČSAV v Praze nový vrstevnicový plán hradiště na základě leteckých snímků v měřítku 1 : 2000. Byl dále korigován v roce 1970 podrobným terénním průzkumem (B. Nechvátal ve spolupráci s R. Turkem) a později použit v cenném zpracování raně středověkých nálezů ze Šárky, když se podařilo označit důležité terénní aktivity v terénu a některé významné nálezy (Profantová 1999, obr. 1 na s. 66).

III.

Hradisko jako celek nebylo dosud systematicky zkoumáno. Materiál, který máme k dispozici, pochází převážně ze sběrů a menších výkopových akcí převážně z 19. století a počátku 20. století. Jeho vypovídající hodnota je tím přirozeně snížena, ale na druhé straně nám dává alespoň hrubou orientaci o nalezové základně. Ve shodě s hodnocením R. Turka a N. Profantové ho můžeme datovat do střední a starší doby hradistní, rámcově

již do 8. a také snad zčásti do 7. století, horní hranice je v průběhu 9. století a jeho vyznávání. Hradiště mělo nesporné své významné postavení před vznikem Prahy a založením Pražského hradu. Zachovaný keramický materiál v souvislosti s hodnocením nejstaršího slovanského osídlení Čech provedeným J. Zemanem ho umožňuje zčásti zařadit do starší doby hradištní (Zeman 1976).

Sárka byla nejen v pravěku, ale i v raně středověkém období významným obchodním emporiem, jak naznačují některé staré nalezy. Jsou to především avarsko-slovanské bronzy pozdní doby avarské přinesené obchodním proudem z jihovýchodu či druhotné použití motivu bohyně Niké na závěsku se značným zpožděním uloženém do země, který je možno datovat snad do 8. století. Avarsko-slovanské bronzy pozdní doby avarské nacházíme v Čechách poměrně často (Profantová 2010). Jsou spojeny svými nalezištěmi s hradisty nebo sídlišti, která leží na důležité obchodní stezce (Rubín u Podbořan, Králův Dvůr u Berouna, Libice, Staré Badry aj.). U větší části z nich neznáme bezpečné nalezové okolnosti (souhrnně k této problematice Profantová 1992 s obsáhlou domácí a cizí literaturou). Z dalších významných starých nálezů učiněných v poslední době v Šárce je to denár Karla Lysého (Mašek 1965), ražba západofrancouzské mincovny v Melle z let 845–850. Podle názoru J. Háskové (1936–2008) jde o jiný druh zahraničního importu bez ohledu na jeho funkci (Hásková 1966). Denár je na druhé straně současně potvrzením Turkovy teorie o hradištích, která měla svou funkci na obchodní stezce, a naznačuje význam šáreckého hradiště v druhé polovině 9. století.

IV.

Záchranný výzkum raně středověkého hradiště v Sarcu byl prováděn AČÚ ČSAV v roce 1967 v souvislosti s výstavbou vodního díla Džbán s koupalištěm. I když byla o výzkumu podána již základní informace (Nechvátal–Profantová 1994), považujeme za důležité zveřejnění plánové, měřické a fotografické dokumentace včetně důležité keramiky. Byl proveden průlez valem na jihovýchodní straně v délce 40,20 m a šířce 4 m (sonda S-1). V západní třetině sondy v dolní části svahu se podařilo zjistit kamenný val z nasucho kladených opukových kamenů v šířce 5–5,50 m s čelní kamennou plentou. Opuka pochází pravděpodobně z blízkého místního ložiska severozápadně od hradiště z okolí Přední Kopaniny, kde byly také doloženy středověké lomy na kámen používaný na stavbách Pražského hradu. Vlastní těleso valu bylo vytvořeno z nepravidelně skládaných lomových opukových kamenů bez výrazné struktury a líce. Před vlastní valovou zdí byla na vnější straně kamenná plenta z lomových plochých kamenů s hladkou líci na sucho kladených o šířce 100–120 cm. Místy byla zachována do výše 120–140 cm. Při výkopu sondy se našlo zcela nepatrné nevýrazné množství keramiky s charakteristikou, kterou lze rámcově datovat do rozhraní středohradištního období. Nelze zcela potvrdit tezi o vybudování valu na zeleném drnu. Další sondy S-2 a její prodloužení do příkopu označené jako S-3 byly na východní straně prvého předhradi. Byl proveden řez valem a příkopem. Po stránce keramické zde byla obdobná situace (srov. vyobrazenou keramiku). Výstavba valu a příkopu zjištěná v sondě S-2 o délce výkopu 26 m a šířce 2 m ukázala zcela jinou situaci. Vlastní těleso valu mělo dřevohlinitou konstrukci o šířce 600–650 cm. Byla vytvořena ze tří vrstev dřevěných koulů s malým podílem kamenů použitych v konstrukci. Zjištěný příkop měl ploché dno zapuštěné do rostlého podloží terénu. Byl široký 600–650 cm a dosahoval hloubky 120–150 cm. Jeho výplň byla po keramické stránce zcela chudá a nevýrazná s prvky středohradištními a s několika střepy, které měly ráz rané části mladší doby hradiště. Terénní práce po technické stránce vedl A. Knor (1908–1971) z AČÚ ČSAV.

V.

V.
Poznání raně středověké keramiky z hradišť v Šárce přinesla studie N. Profantové. Shromáždila nálezy keramiky z hradišť, které vznikaly v průběhu 19. a první poloviny 20. století. Šlo především o dary, sběry a menší výzkumy – bohužel často bez bližších nálezových okolností (Profantová 1999). I přesto mají cennou nálezovou hodnotu informačního

charakteru. Bylo shromážděno 430 zdobených zlomků keramiky, z toho bylo vyobrazeno 167. Více než dvě třetiny podle N. Profantové je možno zařadit do období starohradištního až do rozhraní střední doby hradištní. Jedná se především o okraje zaoblené a srdcovité seříznuté, které tvoří 79 % souboru. Dokládají význam hradiště v 8. a v první polovině 9. století. Rovněž výzdoba a technologie, různé typy vlnovek, hřebenovitý vpich, a pásy vodorovných rýh odpovídají chronologickému zařazení.

Při záchranném archeologickém výzkumu v roce 1967 při výkopu v S-1 (val 1) a S-2 (val 2) bylo zjištěno celkem 89 zlomků keramiky (z toho osm zlomků je ze středověkého období), ostatní jsou z hradištního období. Zpracování keramiky odpovídá běžnému průměru své doby. Povrch střepu je mírně hrubý, ostřivo vystupuje na povrch. Barva je šedá až hnědá se světlými a tmavšími odstíny podle způsobu vypálení. Pro malý rozsah souboru ho nelze statisticky hodnotit. Převažují okraje mírně zaoblené a srdcovité zaoblené. (Vyobrazeny byly všechny zlomky se zachovaným okrajem a výzdobou.) Rytí na povrchu pláště nádob má celou škálu vlnic různých typů, od ostrého profilu až k povlovné vlnici, pásy vodorovných rýh jsou prokládány vlnicemi v bohaté škále typů.

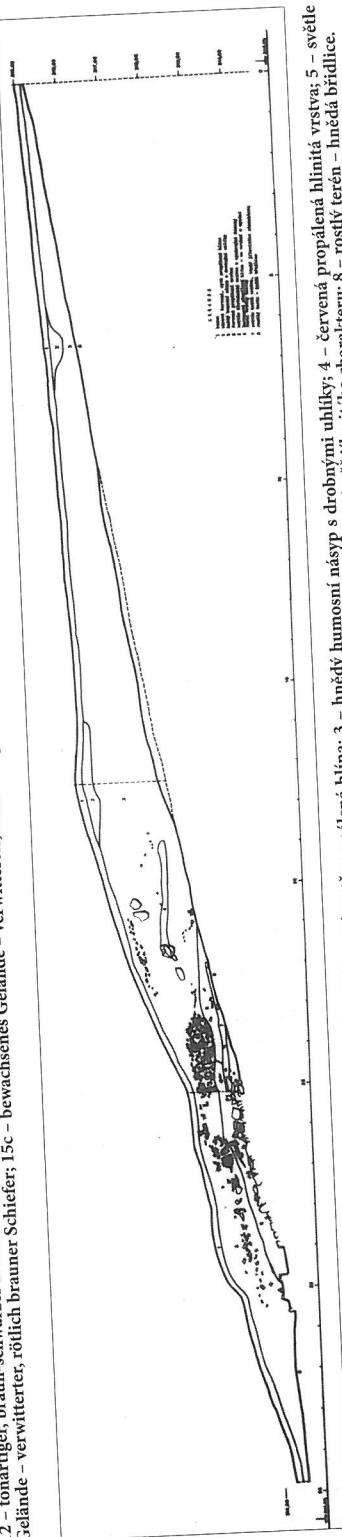
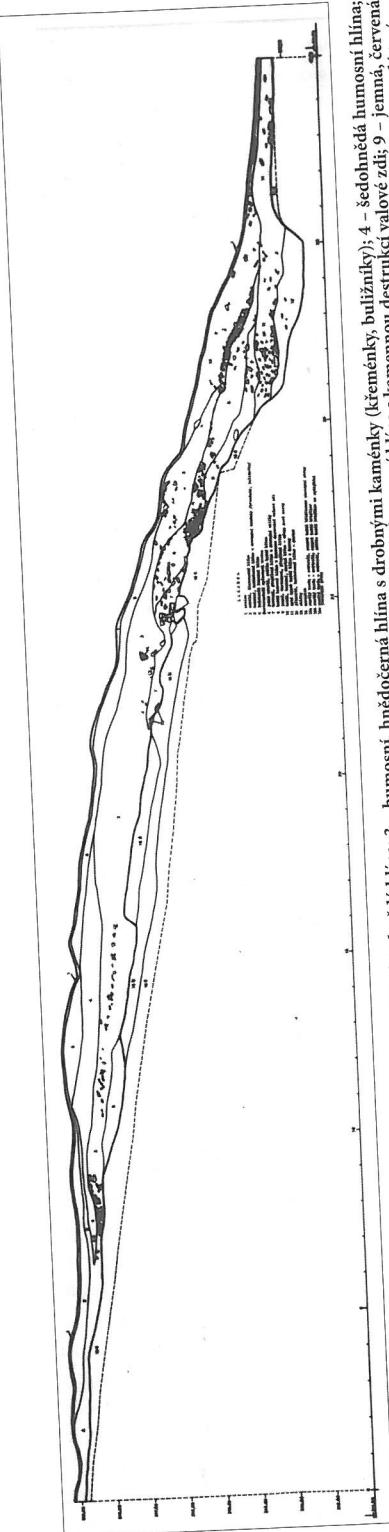
Nálezové okolnosti jsou u S-1 a S-2 podobné. Násypová hmota valu mohla obsahovat jak keramiku současnou s dobou vzniku stavby, tak také starší materiál, který se nacházel na povrchu terénu a byl použit jako násypový při výstavbě valu. Chronologicky můžeme keramiku z S-1 a S-2 zařadit ve shodě s dosavadní konvencí datování do střední doby hradištní, tedy do 8. století a do průběhu poloviny až druhé poloviny 9. století. Již v minulosti byla v jižním obvodu středního areálu B. Novotným (v roce 1950) a N. Maškem (v roce 1964) v místě opevnění akropole zjištěna hradba s čelní kamennou plentou stejného typu jako naše nálezy.

Pro sledování nálezových okolností výzkumu v roce 1967 uvádím stručné nálezové údaje. Keramika A - val 2 - „ze západní černé popelovité vrstvy, při rozebírání sever. profilu - střed“. Keramika B - jižní profil - val 2 (zahlobený objekt?) v sedohnědé hlíně. Keramika 1 - val 2, 11,60 - 12,60 m severní profil, v popelovité vrstvě hluboké 50-55 cm. Keramika 2 - val 2, 19,40 m severní profil, hloubka 35-40 cm. Keramika 3 - val 1, východní profil, hloubka 210 cm. Keramika 4 - val 1, východní profil 7,80 m od jižní strany, hloubka 230 cm. Keramika 5 - val 2, severní profil 12,60 - 13,00 m, hl. 50 cm. Keramika 6 - val 2, 7,10 m severní profil, hloubka 55 cm. Keramika 7 - val 2, severní profil, hloubka 65 cm. Keramika 8 - val 2, severní profil 11,40 - 12,40 m, hloubka 60-80 cm, černá popelovitá vrstva. Keramika 9 - val 1, západní profil, středověk, povrch terénu. Keramika 10 - val 2, severní profil, hloubka 75 cm, černá popelovitá vrstva. Keramika 11 - val 2, severní profil, hloubka 55 cm. Keramika 12 - val 2, severní profil 27,00-29,80 m, středověké střepy z východní části příkopu při zárovnání terénu, hloubka 110-120 cm. Keramika 13 - val 2, severní profil 27,20 m, hl. 155 cm. Keramika 14 - val 2, z vyházené hromady, černá popelovitá vrstva při severním profilu.

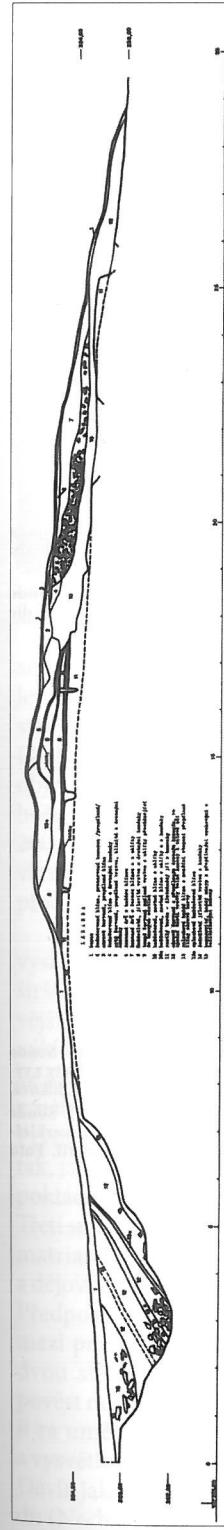
Zatím nelze spolehlivě určit, zda val 1 je starší, nebo mladší než val 2, nebo zda byly postaveny současně. Neumožňuje to zachovaný keramický materiál.

Všechny dřevěné stavební prvky byly (dle odebraných vzorků uhlíků) u obou sond (S-1, S-2) dle antrakologické analýzy RNDr. Jana Nováka, PhD. (z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Přírodovědecká fakulta) z dubu (*Quercus* sp.), jiná dřevina nebyla zjištěna.

Byla také provedena analýza strusek RNDr. Janem Zavřelem, z níž vyplývá, že vzorky č. 1 z valu 2, severní profil, hloubka 50 cm, a vzorek č. 2 z valu 1, západní profil, hloubka 200 cm, jsou ze struskovité (škvárovité) hmoty a mohly vzniknout při požáru hlinitokamenitě konstrukce. Jednou z možností je, že byly součástí fortifikace tzv. zpečeného valu. Vzorek č. 3 z valu 2, 11,60–12,60 m severní profil, z popelovité vrstvy hluboké 50–55 cm byl doloritový vyhřívací kamen. Pochází zřejmě z kamenného obkladu ohniště nebo pece. Vyjímám z posudku J. Zavřela z komentáře k vzorku č. 3: „Nejdá se o strusku, ale vyvřelou horninu – diabas (dolerit), která je na části povrchu sekundárně vypálena. Původní šedočerná barva s bílými nepravidelnými porfyrickými vyrostlicemi je zde změněna účinky žáru na červenohnědou. Tyto vyvřeliny a další obdobné typy hornin (hlavně minety ze skupiny lampro-

Obr. 3. Sonda 1 - západní profil. Popis vrstev: 1 - humus; 2 - světlo hnědá hrstka s výhradou žlutohnědá vrstva s opukovými kameny; 3 - červená prepláena hlina, ve vrchní a spodní části vrstvy unhy; 4 - růžová humusa vysypáná na povrch; 5 - žlutohnědá vrstva s opukovými kameny; 6 - humus; 7 - ockeročervená, satt verbrannter Lehmn; 8 - hellbraune Schicht, fast tonartigen Lehmarke Schicht; 9 - helle gelb-bräune Schicht mit Plänersteinen; 10 - rötlicher Lehmn; 11 - obnažené podložky. Charakter: 8 - bewachsenes Gelände - brauner Schiefer.

Obr. 4. Sonda 2 - jižní profil. Popis vrstev: 1 - humus; 2 - šedočerná hlina, probarvená humusem (propalena); 3 - okrově červená, propalena hlina; 4 - šedočerná hlina s drobnými kamínky; 5 - sytě červena propalena vrstva, hnědina s drobnými kamínky; 6 - kamenná dříť s hnědou hnědinou; 7 - kamenná dříť s červenou hnědinou; 8 - hnědožlutá, jílovitá vrstva s drobnými kamínky; 9 - temně červena spálená vrstva s ubliky; 10a - hnědočerná, mastná hlina s ubliky a s kamínky; 11 - rostlý terén - žluhotnedý jíly s kameny; 12 - okrově červená s přepáleným drobným kamenem, ve spodní části vrstvy vělce kamene; 13 - splachová hnědá hlina z valové zdi; 13 - hnědou sopečnou žázy s přepálenou pokrovou kůrou; 13a - splachová hnědočerná hlina; 14 - šedočerná jílovitá vrstva s kameny; 15 - humurový, hnědý záspěk s přepálenou kůrou a bulinžíkovými kameny.

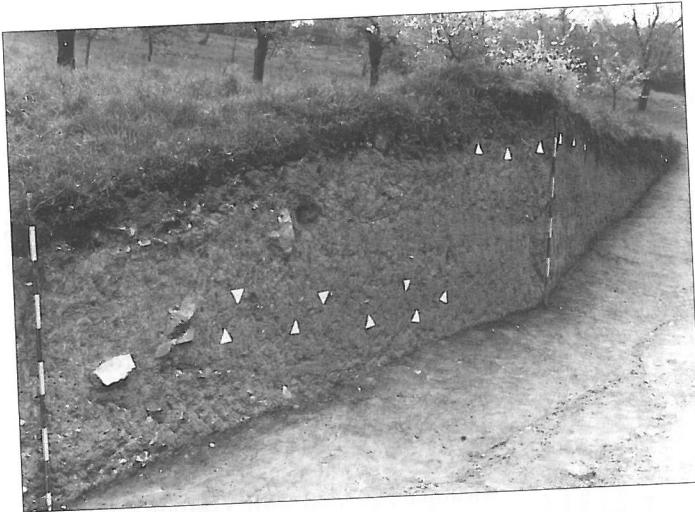
Abb. 4. Sonde 2 - jižní profil. Beschreibung der Schichten: 1 - Humus; 2 - grau-schwarzer Lehm, vom Humus verfärbt (verbrannt); 3 - ockerroter, verbrannter Lehm; 4 - grau-schwarzer Lehm mit kleinen Steinchen; 5 - sattrote verbrannte Schicht, lehmartig; 6 - Schotter mit braunem Lehm und verkohlten Klumpen; 7 - Schotter mit rotem Lehm und verkohlten Klumpen; 8 - braun-gelbe lehmartige Schicht mit kleinen Steinchen; 9 - dunkelrote verbrannte Schicht mit verkohlten Klumpen; 10 - braun-schwarzer, fetter Lehm, in die dunklere Schärfierungen übergehend; 10 - braun-schwarzer, fetter Lehm mit verkohlten Klumpen; 10a - braun-schwarzer, fetter Lehm mit verkohlten Klumpen und Steinchen; 11 - bewachsenes Gelände - gelb-bräuner Ton mit Steinchens; 12 - ockerrote Schicht mit verbrannten kleinen Steinchen, im unteren Teil der Schicht große Steine aus der Wallmauer; 13 - brauner Schwemmhintergrund mit geringen verbrannten Spuren verbrannten Lehms; 13a - braun-schwarzer Lehm; 14 - grau-gelbe tonartige Schicht mit Steinchen; 15 - humusartige Verfüllung mit verbrannten Planier- und Horsteinen.

VI.

Raně středověké hradiště v Šárce je již svým jménem spojováno se souborem Starých pověstí českých. Je patrně nejmladší částí celku. V nejstarších písemných pramenech se jeho jméno neobjevuje. První zpráva je ve třinácté kapitole veršované Kroniky tzv. Dalimila z počátku 14. století. Je nejstarší česky psanou kronikou. Stala se výrazem národního vlastenectví proti té době se prosazujícímu německému patriciátu v Praze (Kutnar 1997, 33–38). V kronice se pouze mluví o dívce jménem Šárka, hradiště se přímo neuvádí. Více podrobností nemáme ani v dvorské kronice Přibíka Pulkavy z Radenína († 1380), dvorního kronikáře Karla IV. Poměrně více zpráv je v Kronice Václava Hájka z Libočan (1541), i když kronika tohoto renesančního vypravěče je nejméně spolehlivým pramenem (Kutnar 1997, 75). Hájek usiloval o kanovnictví na Vyšehradě, stal se ale pouze dočasně správcem děkanství. To byl asi jeden z důvodů jeho série zpráv o Vyšehradě a o tzv. dívčí válce, kde uvádí neuvěřitelné množství podrobností včetně topografických určení většinou smyšlených (Nechvátal 1976, 11–14).

Vlastní pomístní jméno Šárka je považováno za předslovanské a bylo převzato od předchozího obyvatelstva, které obývalo hradiště (Profous–Svoboda 1957, 271; Polák 1960, 300–302). S tímto názorem se ztotožnil i J. Sláma (1988, 55), který název ve shodě s filologickým bádáním posledních deseti letí řadí k předslovanskému zeměpisnému názvosloví.

Bыlo již konstatováno, že u Slovanů se nedochovaly žádné náboženské mýty a proto nelze mluvit o slovanské mytologii (Beranová 2000, 240), lze snad uvažovat pouze o náznačích mýtů v jádřech některých mýtických příběhů (Profantová-Profant 2000, 27 n.). Problematika a interpretace je složitá a není zde zcela jednotný názor (Váňa 1990, 24 n.). Dochovaly se různé pověsti mající dynastický charakter, jako jsou Staré pověsti české, v nichž hraje důležitou roli jméno Šárka. Některí historikové minulosti i současnosti

Obr. 5. Šárka (Praha 6). Sonda S-1 – pohled od západu na dolní část východního profilu. Foto V. Jílková.

Abb. 5. Šárka (Prag 6). Sonde S-1 – Blick von Westen auf den unteren Teil des Ostprofils. Foto V. Jílková.

Obr. 8. Šárka (Praha 6). Sonda S-2 – pohled od severovýchodu na jižní profil. Foto V. Jílková.

Abb. 8. Šárka (Prag 6). Sonde S-2 – Blick von Nordost auf das Südprofil. Foto V. Jílková.

se snažili transformovat tyto pověsti v náboženské mytě. Z těchto historiků možno uvést levicového intelektuála Záviše Kalandru (1902–1950), popraveného v souvislosti s vykonstruovaným procesem dr. Milady Horákové, který ve svém životním díle České pohanství (1947) transformoval Staré pověsti české v mytě náboženské. V současné historiografii se objevuje snaha spojit slovanské pohanské náboženství s indoevropskými systémy (Třeštík, 2003). Dozvídáme se, že Přemysl a Libuše byli vlastně bohy a jejich sňatek měl být kulmem plodivé síly země atd.

Problematika tzv. dívčí války, v níž se vyskytuje i jméno Šárka, je na první pohled širší, než se zdá. Byla jí věnována starší i novější literaturou značná pozornost. K jejímu výkladu při rozboru Starých pověstí českých ve vztahu k Vyšehradu přistoupil J. Janáček z několika hledisek (Janáček 1964, 41–42). První vychází z toho, že by se dívčí válka stala tak, jak ji naznamenal Kosmas. Druhé předpokládá jádro pověsti z doby matriarchátu. Třetí se domnívá, že za základem pověsti není matriarchát, ale že se skupina žen vyčlenila a dějovou náplní že byl boj žen proti mužům. Předposlední stanovisko vidí v celé válce boj mezi pravým a levým břehem Vltavy – boj dvou strážních hradů. Páté popírá, že by pověst měla nějaké historické jádro. Pokládá ji za umělou, převzatou z antické literatury a vysvětlení kronikáře Kosmy původu názvu Děvín jako hradu namířeného proti Vyšehradu (Nechvátil 1976, 13–19).

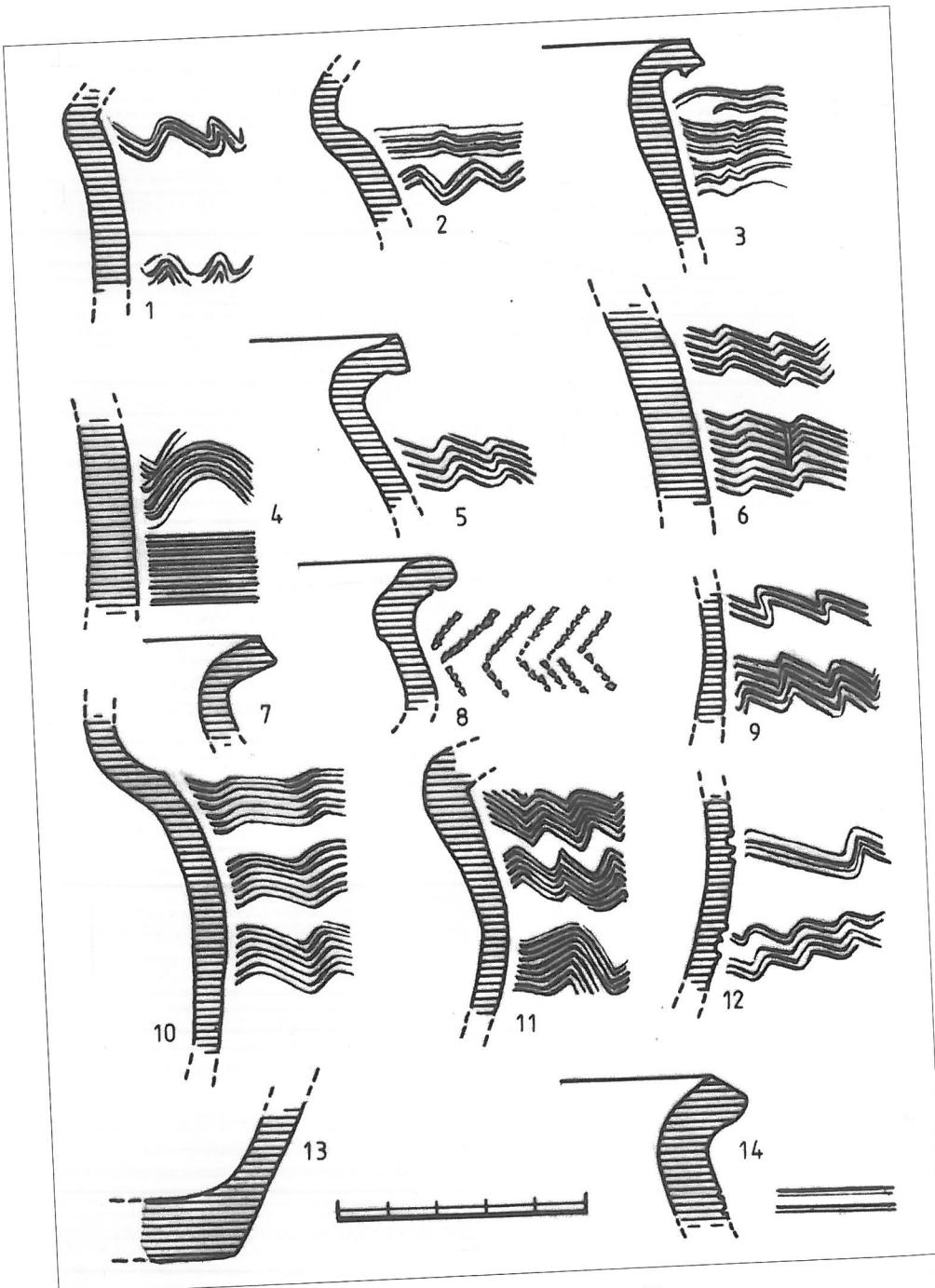
Obr. 6. Šárka (Praha 6). Sonda S-1 – pohled od severovýchodu na valovou zed. Foto V. Jílková.

Abb. 6. Šárka (Prag 6). Sonde S-1 – Blick von Nordost auf die Wallmauer. Foto V. Jílková.

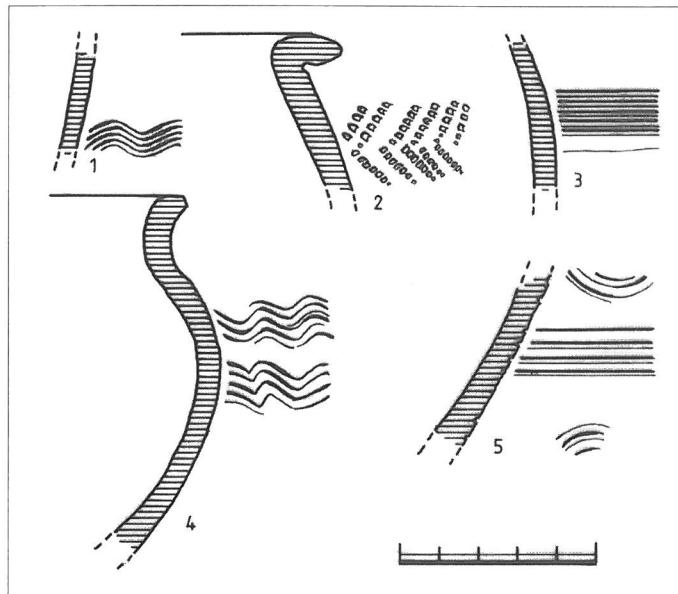

Obr. 9. Šárka (Praha 6). Sonda S-2 a S-3 – průhled příkopem od východu na západ. Foto V. Jílková.

Abb. 9. Šárka (Prag 6). Sonde S-2 und S-3 – Durchsicht durch den Graben von Osten nach Westen. Foto V. Jílková.

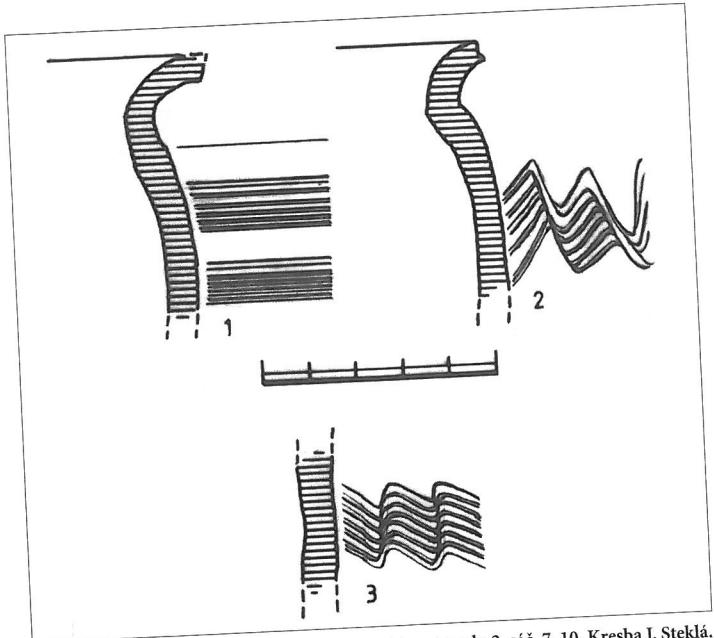
Obr. 10. Šárka (Praha 6). Sonda S-2 – násypová hmota valu 2, sáč. 1. Kresba J. Steklá.
Abb. 10. Šárka (Prag 6). Sonde S-2 – Schüttmaterial des Walls 2, Tüte 1. Zeichnungen J. Steklá.

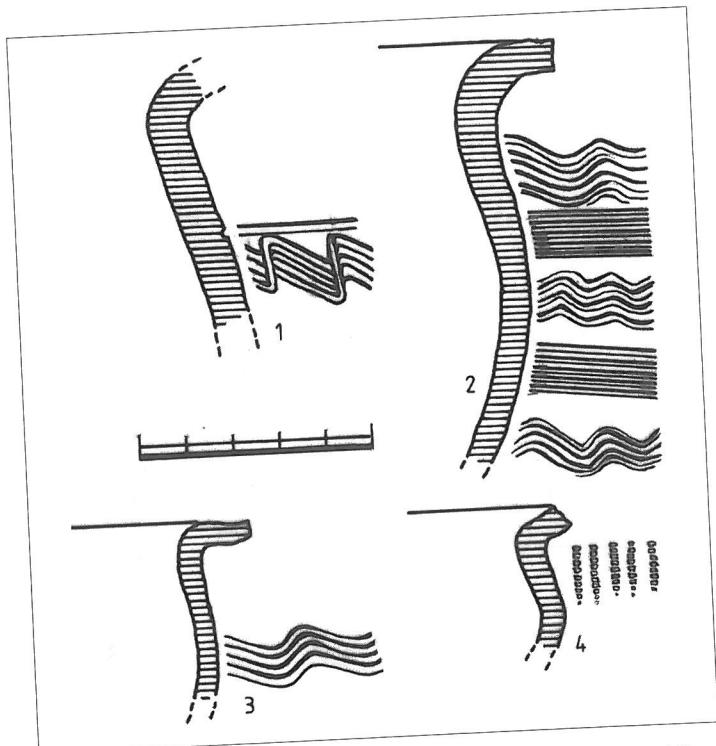
Obr. 11. Šárka (Praha 6). Sonda S-2 – násypová hmota valu 2, sáč. B. Kresba J. Steklá.
Abb. 11. Šárka (Prag 6). Sonde S-2 – Schüttmaterial des Walls 2, Tüte B. Zeichnungen J. Steklá.

První názor, že by dívčí válka byla jednou z událostí dějin 7. nebo 8. století, dnes již nemá zastánçů. Matriarchát ani jeho pozůstatky nemohly existovat ve společnosti tohoto období. Pomérně více zastánçů mely skupiny druhá, třetí a čtvrtá, které vycházely z přesvědčení, že celá pověst mûže mít obecnější základ. Přechod od matriarchátu k patriarchátu se na našem území udál několik tisíc let před naším letopočtem, pokud k němu vûbec došlo. Vystřídala se zde celá řada etnických skupin, takže předávání nějaké ústní tradice nepřichází v úvahu. Rovněž autochtonní teorie o přechodu lužických kultur ve slovanské osídlení a jejich postupné assimilaci nejsou pro naše podmínky přijatelné. Historik a politik Zdenék Nejedlý (1878–1962) považoval celý soubor Starých pověstí českých za historický pramen, který je možno použít při výkladu nejstarších českých dějin (Nejedlý 1953). Jeden z předních historiků starých českých dějin Václav Novotný (1869–1932) vystoupil s názorem, že za dívčí válkou je skryta nějaká starší dějově podobná pověst, například že se od českého kmene oddělila skupina žen a snažila se dosavadní zřízení změnit na matriarchát. Myšlenka je nereálná, když dnes víme, že matriarchát mohl vzniknout pouze na určitém stupni společenského vývoje. Poslední názor, že je dívčí válka odrazem bojů mezi pravým a levým břehem Vltavy, jak s ním kdysi vystoupil archeolog E. Šimek (1883–1963) ve snaze překlenout nedostatek písemných zpráv o Vyšehradě, je třeba také odmítнуть. V předpokládaném boji mezi oběma břehy Vltavy viděl případný boj mezi Přemyslovci a Slavníkovci. Výsledky archeologických výzkumů naznačují, že hranice mezi oběma celky, které hrály tak důležité úlohy v době sjednocovacího procesu země v 10. století, byly podstatně dále na východ a na jih, jak prokázali ve svých pracích R. Turek a J. Kudrnáč, také do oblasti Vyšehradu nedosahovaly.

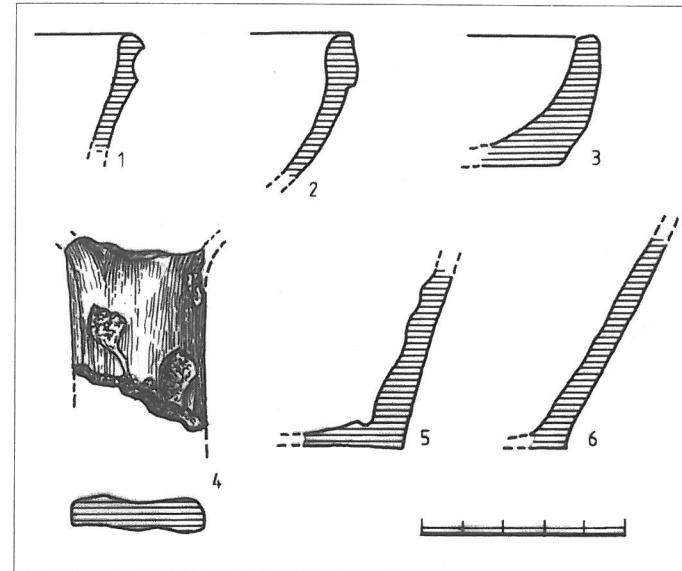
Při celkovém shrnutí všech přístupů je zřejmé, že skutečným podnëtem k pověsti o dívčí válce, v níž také vystupuje Šárka, byla určitá historická událost, pravděpodobně válka. Kronikář Kosmas ji převzel z ústní tradice do své kroniky a dal jí určitý literární charakter. Doplnil ho některými antickými předlohami. Použil při tom místního názvu Děvín, doloženého listinami z 12. a 13. století jako název místa, kde se vybíralo clo (1130–1211), které patřilo Vyšehradské kapitule. Název již existoval a zřejmě bylo nutno ho spojit s vrchem na protějším

Obr. 12. Šárka (Praha 6). Sonda S-2 – násypová hmota valu 2, sáč. 7, 10. Kresba J. Steklá.
 Abb. 12. Šárka (Prag 6). Sonde S-2 – Schüttmaterial des Walls 2, Tüte 7, 10. Zeichnungen
 J. Steklá.

Obr. 13. Šárka (Praha 6). Sonda S-2 – násypová hmota valu 2, sáč. 5. Kresba J. Steklá.
 Abb. 13. Šárka (Prag 6). Sonde S-2 – Schüttmaterial des Walls 2, Tüte 5. Zeichnungen
 J. Steklá.

Obr. 14. Šárka (Praha 6). Sonda S-1 – násypová hmota valu 1, sáč. 9 (povrch terénu).
 Kresba J. Steklá.
 Abb. 14. Šárka (Prag 6). Sonde S-1 – Schüttmaterial des Walls 1, Tüte 9 (Geländeoberfläche). Zeichnungen J. Steklá.

břehu Vltavy nad Zlíchovem. Samotná poloha Děvín byla místem středověkého hradiště ze 14. století, a ani se zde nepodařilo nalézt raně středověkou keramiku.

Z dalších pomístních názvů majících vztah ke Starým pověstem českým je třeba upozornit na polohu Dívčí skok, která je na hradišti v Šárce na samé skalnaté hraně v severozápadní části. Nelze ji doložit pro raně středověké období a patrně pochází z novověku.

Je třeba také upozornit na název Libuše označující nejstarší pohřebiště u jezírka na slovenském hradišti v Kouřimi s nálezy bohatých hrobů (Šolle 1981, 84, 104–105), které má svůj specifický význam. Toto místní jméno rovněž nelze doložit pro nejstarší období. Název se v písemných pramenech objevuje až roku 1594.

V souvislosti s hodnocením Starých pověstí českých se objevil také názor I. Borkovského, zda hradiště Děvín neboli Dívčí hrady, které mělo stát proti Vyšehradu, nebylo hradiště v Šárce (Borkovský 1964).

Stejně tak lze hodnotit zříceninu tzv. Libušiny lázně na Vyšehradě – původně šlo o součást středověkého opevnění z druhé poloviny 14. století (z doby Karla IV.). Pověsti k ní se vztahující označuje K. Krejčí ve svém širokém srovnávacím záběru za mezinárodní migrující motiv. Lze se s ním prý setkat v ne zcela určité lokalizaci v 16. století ve francouzské literatuře (Krejčí 1981, 16–17; srov. též Nechvátal 1995, 81–90). Název nelze doložit pro raně středověké období.

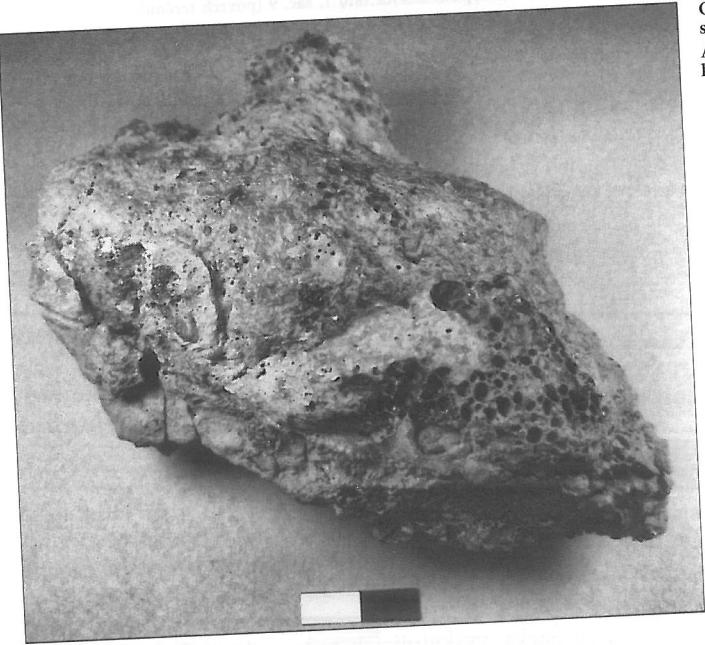
Celá řada jmen, jako Libuše nebo Šárka, vyskytujících se v souboru Starých pověstí českých se transformuje od postavy mytu a báje až do podoby národního symbolu, jako tomu bylo se jménem Libuše (Graus 1969).

VII.

Závěrem možno konstatovat, že pravěká a raně středověká hradiště (katastrální obec Vokovice, Praha 6) Šárka, které leží v severozápadní části Prahy, patří k nejvýznamnějším hradištěm v pražské oblasti. Trídielné hradiště s dvěma předhradími je uloženo na mohutném skalnatém útvaru nad Šáreckým potokem. Pouze východní strana je volně otevřena do širší plochy. Hradiště je svojí osou orientováno severozápadním a severovýchodním směrem.

Obr. 15. Šárka (Praha 6). Vzorek strusky č. 1. Foto J. Zavřel.
Abb. 15. Šárka (Prag 6). Schlackenprobe Nr. 1. Foto J. Zavřel.

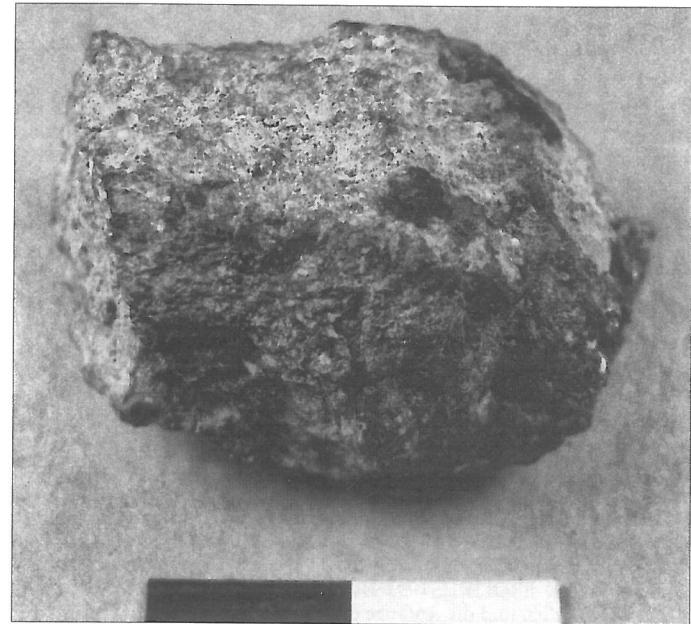
Obr. 16. Šárka (Praha 6). Vzorek strusky č. 2. Foto J. Zavřel.
Abb. 16. Šárka (Prag 6). Schlackenprobe Nr. 2. Foto J. Zavřel.

Jeho délka činí 820 m a šířka kolísá mezi 220–270 m. Má rozsah cca 25 ha. Raně středověké hradiště navazuje svou dispozicí na svůj starší vývoj.

Hradiště v Šárce nebylo nikdy systematicky zkoumáno. Keramický materiál pochází převážně ze sběrů a menších výkopových akcí především z 19. a počátku 20. století. Dává pouze hrubou představu o nalezové základně. Ve shodě s hodnocením R. Turka (1949; 1950) a N. Profantové (1992; 1999) je ho možno datovat do střední a starší doby hradištní. Horní hranice je v průběhu 9. století a jeho vyznívání.

Mělo nesporně významné postavení před vznikem Prahy a založením Pražského hradu. Šárka byla nejen v pravěku, ale i v raně středověkém období významným obchodním empo-

Obr. 17. Šárka (Praha 6). Vzorek č. 3. Sekundárně vypálený dolerit. Foto J. Zavřel.
Abb. 17. Šárka (Prag 6). Probe Nr. 3. Sekundär gebrannter Dolerit. Foto J. Zavřel.

riem. Pochází odtud avarsko-slovanské bronzy z pozdní doby avarské, přinesené obchodním proudem z jihovýchodu. Nachází se v Čechách častěji. Svými nalezišti jsou spojeny s hradištěm nebo sídlištěm na důležité obchodní stezce (Rubín u Podbořan, Králov Dvůr u Berouna, Libice nad Cidlinou, Staré Badry aj.). U většiny z nich neznáme nalezové okolnosti (souhrnně k problematice Profantová 1992 s obsáhlou literaturou). K dalším důležitým nálezům v Šárce patří denár Karla Lysého, ražba západofrancouzské mincovny v Melle z let 845–850. Podle názoru J. Háskové (1966) se jedná o jiný druh zahraničního importu. Denár je potvrzením Turkovy teorie o hradištích na obchodní stezce a určuje význam hradiště v polovině 9. století.

I když o záchranném výzkumu na hradišti v Šárce provedeném AÚ ČSAV v roce 1967 v souvislosti s výstavbou vodního díla Džbán byla podána základní informace (Profantová–Nechvátal 1994) považovali jsme za důležité další zveřejnění plánové, měřické, kresebné a fotografické dokumentace.

Nejdříve byl proveden průřez valem (sonda S-1) na jihovýchodní straně v délce 40,20 a šířce 4 m. V dolní části v západní třetině svahu byl zjištěn kamenný val z nasucho kladených opukových lomových kamenů v šířce 5–5,50 m s čelní kamennou plentou. Před vlastní valovou zdí byla na vnější straně kamenná plenta z lomových plochých kamenů s hladkou lící, na sucho kladených o šířce 100–120 cm. Byla zachována do výše 120–140 cm. Při výkopu valu bylo nalezeno malé množství keramiky s charakteristikou rozhraní středohradištního období (obr. 10–14).

Další sondy S-2 a její prodloužení S-3 (výkop příkopu) se nacházely na východní straně prvního předhradí. Byl proveden řez valem a příkopem. Po keramické stránce byla situace obdobná (obr. 10–14). Sonda S-2 o délce 26 m a šířce 2 m ukázala jinou situaci. Těleso valu mělo dřevohlinitou konstrukci o šířce 600–650 cm. Byla vytvořena ze tří dřevěných trámů dle spálených vrstev a tří opěrných kolmo zaražených kůlů s malým podílem kamenů.

Zjištěný příkop S-3 měl ploché dno, které bylo zapuštěno do rostlého terénu (podloží). Byl široký pouze 600–650 cm a hluboký 120–150 cm. Jeho výplň po keramické stránce byla chudá a nevýrazná s prvky středohradištními a s několika zlomky keramiky, které měly ráz mladohradištní.

Všechny dřevěné stavební prvky dle odebraných vzorků byly z dubu (*Quercus* sp.), jiné dřeviny nebyly dle analýzy J. Nováka zjištěny.

Analýza strusek prokázala jak u valu 1, tak také u valu 2, že jsou ze struskovité (škvárovité) hmoty a mohly vzniknout při požáru hlinitokamenité konstrukce. J. Zavřelem bylo konstatováno, že byly součástí fortifikace tzv. spečeného valu. Při další analýze z valu 2 byl zjištěn v severním profilu z popelovité vrstvy v hloubce 50–55 cm doleritový vyhřívací kámen. Podle zjištění J. Zavřela pochází zřejmě z kamenného obkladu ohniště nebo pece.

Raně středověké hradiště mělo v pražské kotlině nesporně velký význam a jeho počátky je nutno spojít se společností před vznikem Pražského hradu. Přímá návaznost není zatím spolehlivě doložena. Ze zachovaného materiálu se bez provedení dlouhodobého široce zařazeného komplexního výzkumu nelze blíže vyslovit k jeho jednotlivým fázím. Jeho spojení se Starými pověstmi českými dokládají až pozdější historické prameny především vyprávěcí povahy – nejdříve Kronika tzv. Dalimila z počátku 14. století, dále Kronika Přibíka Pulkavy z Radenina († 1380) z doby Karla IV. z druhé poloviny 14. století, později především Kronika Václava Hájka z Libočan (1541) s množstvím renesančních podrobností. Nejstarší písemné prameny o době jeho vzniku nemají žádných zpráv.

Prameny a literatura

- BENEŠ, F. X. J., 1868: Šárka, PA VII, 165–184.
- BERANOVÁ, M., 2002: Slované. Praha (dotisk druhého vydání).
- BERANOVÁ, M.–LUTOVSKÝ, M., 2009: Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století. Praha.
- BOHÁČOVÁ, I.–FROLÍK, J., 1991: Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu – Neue archäologische Quellen und die Anfänge der Prager Burg, AR XLIII, 562–576.
- BORKOVSKÝ, I., 1964: Od počátku pravěkého osídlení k Praze slovanské. In: Dějiny Prahy (Janáček, J., ed.), 13–50. Praha.
- 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.
- BUBENÍK, J., 1988: Slovanské osídlení středního Poohří – Die slawische Besiedlung im Einzugsgebiet des mittleren Ohře. Praha.
- ČTVERÁK, V.–LUTOVSKÝ, M.–SLABINA, M.–SMEJTEK, L. 2003: Encyklopédie hradišť v Čechách. Praha.
- FILIP, J., 1949: Praha pravěká. Praha.
- FRB V: Přibík Pulkava z Radenina. Kronika česká. Fontes rerum Bohemicarum V (Emler J., ed.), 3–207 (latinská redakce), 211–326 (česká redakce). Praha 1893.
- FRIDRICHOVÁ, M.–FRIDRICH, J.–HAVEL, J.–KOVARÍK, J. 1995: Praha v pravěku. Praha.
- FROLÍK, J.–SMETÁNKA, Z., 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha.
- GRAUS, F., 1969: Kněžna Libuše – od postavy báje k národnímu symbolu, ČsČH XVII, 817–844.
- HÁSKOVÁ, J., 1966: Nález karolínského denáru v Šárce, Numismatický sborník IX, 1–9.
- JANÁČEK, J., 1964: Vyprávění o Vyšehradu. Praha.
- JUSTOVÁ, J., 1970: Kování pásu s motivem gryfa z doby avarské říše na starohradištním sídlišti v poloze „Staré Badry“ u Opolánku, okr. Nymburk, SbNM A XXIV, 55–63.
- KALANDRA, Z., 1947: České pohanství. Praha.
- KARBUSICKÝ, V., 1963: K teorii „matriarchátu“ v Kosmových pověstech, Český lid 50, 237–247.
- 1995: Báje, mytý, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury. Praha.
- KOSMAS: Chronica Boemorum – Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series II (Bretholz, B., ed.). Berlin 1923.
- KREJČÍ, K., 1981: Praha legend a skutečnosti. Praha (2. upravené vydání). Díl I. Praha 1918; Díl II.
- KRONIKA ČESKA: Václava Hájka z Libočan Kronika česká (Flajshans, V., ed.). Díl I. Praha 1933.
- Praha 1923; Díl III. Praha 1929; Díl IV. Praha 1933.
- KRUMPHANZLOVÁ, Z., 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách – Die Chronologie des inventars aus Dorffriedhöfen des 9.–11. Jh. in Böhmen, PA LXV, 34–110.
- KUDRNÁC, J., 1970: Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách – Ein altslawische Burgwall in Mittelböhmien. Praha.
- KUTNAR, F.–MAREK, J., 1997: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha.
- LUTOVSKÝ, M., 2001: Encyklopédie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- 2005: Praha slovanská. Raný středověk. In: Lutovský, M.–Smejtek, L. a kol. Pravěká Praha, 842–945. Praha.
- MAŠEK, N., 1965: Nález karolinské mince na slovanském hradišti v Šárce, Pražský sborník historický, 125.
- NEJEDLÝ, Z., 1953: Staré pověsti české jako historický pramen. Praha.
- NECHVÁTAL, B., 1976: Vyšehrad. Praha.
- 1979: Der Vyšehrad und die Alten böhmischen Sagen. In: Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave, Bratislava 7.–14. septembre 1975, 1, 563–573. Bratislava.
- 1995: Ještě k problematice tzv. Libušiny lázně na Vyšehradě – Noch zur Problematik der sg. Libussa – Ba-

des auf Vyšehrad. In: Pocta Evě Šmilauerové (Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc.), 81–90. Praha.

- NECHVÁTAL, B.–PROFANTOVÁ, N., 1994: The Hilfort at Šárka In: Bubeník, J.–Nechvátal, B.–Pleinerová, I.–Princová, J.–Profantová, N.–Tomková, K.: From the Emergence of Hilforts to the Initial Phase of the Early Middle Ages in Bohemia. 25 Years of Archaeological Research in Bohemia. PA – Supplementum 1, 133–152. Praha.
- NEJSTARŠÍ ČESKÁ RÝMOVANÁ KRONIKA: Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila (Havránek, B.–Daňhelka, J., edd., historické poznámky napsal Z. Kristen). Praha 1958 (2. vydání).
- NEUHÄSELOVÁ, Z., 2001: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
- NOVOTNÝ, B., 1946: Kování avarského typu z Čech, Obzor prehistorický 13, 44–46.
- NOVOTNÝ, V., 1912: České dějiny I/1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha.
- POLÁK, V., 1960: Šárka a Motol, Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV 1, 300–302.
- PREIDEL, H., 1949–1953: Die awarische Bodenfunde aus Böhmen und ihre Bedeutung, Jahrbuch für Prehistorische und Ethnographische Kunst 18, 7–17.
- PROFANTOVÁ, N., 1992: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: Awarienforschungen II (Daim, F., ed.), 605–778. Wien.
- 1999: Zum gegenwärtigen Erkenntnisstand der frühmittelalterlichen Besiedlung des Burgwalls Šárka – K současnému poznání raně středověkého osídlení hradiště Šárka, PA XC, 65–106.
- 2010: Awarische Funde in der Tschechischen Republik. Forschungsstand und neue Erkenntnisse (Finds from Avar Khaganat Period from Czech Republic. State of research and new discoveries), Acta Archaeologica Carpatica 45, 203–270.
- PROFANTOVÁ, N.–BUREŠ, M., 2000: K problému interpretace ostatků dětí na raně středověkém sídlišti v Praze-Liboci – Summary. In: Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích (Tichý, R. ed.), 155–163. Hradec Králové.
- PROFANTOVÁ, N.–PROFANT, M., 2002: Encyklopédie slovanských bohů a mýtů. Praha (dotisk prvního vydání).
- PROFOUŠ, A.–SVOBODA, J., 1957: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S–Ž. Praha.
- SCHWEINGRUBER, F. H., 1978: Mikroskopische Holzanatomie. Zürich.
- SKLENÁŘ, K., 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Praha.
- SLÁMA, J., 1983: Přínos archeologie k poznání počátků přemyslovského státu, SbNM A XXXVII, 159–169.
- 1986: Střední Čechy v raném středověku. 2. díl. Hradiště, příspěvky k dějinám a významu. Praha.
- 1988: Střední Čechy v raném středověku. 3. díl. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praha.
- ŠIMEK, E., 1925: Praha a Vyšehrad, Časopis pro dějiny venkova 12, 1–14, 69–80.
- ŠOLLE, M., 1981: Kouřim v průběhu věků – Kouřim im Wandel der Zeiten. Praha.
- TŘESTÍK, D., 2003: Mýty kmene Čechů (7.–10. století). Tři studie ke „Starým pověstem českým“. Praha.
- TUREK, R., 1949: Šárka v pravěku, Zprávy památkového sboru hl. města Prahy 10, 114–142.
- 1950: K počátkům Prahy – Les débuts de Prague, PA XLIII, 59–94.
- 1982: Čechy v raném středověku. Praha.
- VÁŇA, Z., 1990: Svět slovanských bohů a démonů. Praha.
- VARADZIN, L., 2010: K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelom k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuze), AR LXII, 535–554.
- ZEMAN, J., 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech – Die älteste slawische Besiedlung Böhmens, PA XLVII, 113–236.

Zusammenfassung

Die archäologische Rettungsgrabung auf dem frühmittelalterlichen Burgwall in Šárka

Der urzeitliche und frühmittelalterliche Burgwall Šárka, Katastergebiet Vokovice, Prag 6, liegt im nordwestlichen Teil Prags. Mit seiner starken urzeitlichen und frühmittelalterlichen Besiedelung zählt er zu den bedeutendsten Burgwällen auf Prager Gebiet. Der ausgedehnte dreiteilige Burgwall mit zwei Vorburgen liegt auf einem mächtigen, natürlichen, ovalen Felsgebilde oberhalb des Flusslaufs Šárka, von dem er von drei Seiten umlossen wird. Nur die Ostseite ist zu einer breiteren Fläche hin frei geöffnet, von der sie durch einen deutlich erhaltenen Wall abgetrennt ist. Die Burgwallachse ist nach Nordwesten und Nordosten ausgerichtet. Der Wall erreicht eine Länge von ca. 820 m und seine Breite schwankt zwischen 220 und 270 m. Der frühmittelalterliche slawische Burgwall knüpft in seiner Anlage und mit Teilen der Befestigung offenbar an seine vorherige ältere Entwicklung an, die wir bislang nicht in vollem Umfang kennen.

Der Burgwall als Ganzes wurde bisher noch nicht systematisch untersucht. Das uns zur Verfügung stehende Material stammt überwiegend aus Schürfgrabungen und kleineren Ausgrabungen, die mehrheitlich im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts durchgeführt worden waren. Sein Aussagewert wird dadurch natürlich gemindert, erlaubt uns aber andererseits eine ungefähre Orientierung über den Fundbestand. Im

Einklang mit der Auswertung von R. Turek (1949, 1950) und N. Profantová (1992, 1999) können wir ihn in die mittlere und ältere Burgwallzeit datieren. Grob schon in das 8. Jahrhundert und teilweise womöglich auch in das 7. Jahrhundert. Die Obergrenze liegt im Verlauf des 9. Jahrhunderts und dessen Ausklingen. Der Burgwall hatte zweifellos vor der Entstehung Prags und vor der Gründung der Prager Burg eine bedeutende Stellung.

Der Burgwall hatte zweierlei bedeutende Stellung.
Šárka war nicht nur in der Urzeit, sondern auch im frühen Mittelalter ein wichtiges Emporium, wie einige alte Funde andeuten. Hier vor allem die mit dem aus dem Südosten kommenden Handelsstrom mitgebrachten avarisch-slawischen Bronzegegenstände. In Böhmen werden sie relativ selten vorgefunden und sind mit ihren jeweiligen Fundstätten, d.h. mit Burgwällen oder Siedlungen verbunden, die an einem wichtigen Handelsweg liegen (Rubín/Rubinberg bei Podbořany, Králův Dvůr/Königshof bei Beroun, Libitz an der Cidliná/Libice nad Cidlinou, Staré Badry u.a.). Größtenteils verfügen wir bei ihnen über keine gesicherten Fundumstände (zusammenfassend zu dieser Problematik, siehe Profantová 1992 mit umfangreicher in- und ausländischer Fachliteratur). Ein weiterer in letzter Zeit in Šárka gemacht wichtiger Fund ist ein Denar von Karl dem Kahlen mit einer Prägung der westfranzösischen Münze Melle aus den Jahren 845–850 (Mašek 1965). Nach Auffassung von J. Hásková (1966) handelt es sich um eine andere Art von Auslandsimport, ohne Rücksicht auf seine Funktion. Der Denar ist andererseits gleichzeitig eine Bestätigung für Tureks Theorie über Burgwälle, die an einem Handelsweg ihre Funktion erfüllten und weist auf die Bedeutung des Burgwalls Šárka in der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts hin.

Burgwalls Šárka wurde 1967 vom Archäologischen

Burgwalls Šárka in der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts n. Chr. Burgwalls Šárka in der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts n. Chr. Die Rettungsgrabung des frühmittelalterlichen Burgwalls in Šárka wurde 1967 vom Archäologischen Institut der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften im Zusammenhang mit dem Bau des Wasserwerks „Džbán/Krug“ (mit Schwimmbad) durchgeführt. Obwohl die Grundangaben über die Grabung bereits veröffentlicht wurden (Nechvátal–Profantová 1994) erachten wir es als wichtig, die Plan-, Mess- und Fotodokumentation einschließlich der wichtigen Keramik zu publizieren.

Auf südöstlicher Seite wurde über eine Länge von 40,20 m und eine Breite von 4 m quer durch den Wall ein Schnitt gelegt (Sonde S-1). Im westlichen Drittel der Sonde konnte im unteren Hangbereich ein ca. 5–5,50 m breiter Steinwall aus trocken aufgestapelten Plänerbruchsteinen mit vorerer Steinverkleidung entdeckt werden. Der eigentliche Wallkörper bestand aus unregelmäßig aufeinander gestapelten Plänerbruchsteinen ohne ausgeprägte Struktur und Vorderseite. Vor der eigentlichen Wallmauer gab es auf der Außenseite eine Steinverkleidung aus flachen Bruchsteinen mit glatter Vorderseite, die über eine Breite von 100–120 cm trocken ausgelegt wurden. Stellenweise war sie bis zu einer Höhe von 120–140 cm erhalten geblieben. Beim Graben wurde eine sehr geringe Menge Keramik gefunden, die Charakteristika von der Grenze der Mittelburgwallzeit aufwies. Die weiteren Sonden S-2 und ihre Verlängerung S-3 (Ausgrabung des Grabens) befanden sich an der Ostseite der ersten Vorbburg. Durch Wall und Graben wurde ein Schnitt gelegt. Was die Keramik betrifft, herrschte dort eine vergleichbare Situation. Der in Sonde S-2 über eine Länge von 26 m und eine Breite von 2 m festgestellte Wallaufbau zeigte eine völlig andere Situation. Der eigentliche Wallkörper hatte über eine Länge von 600–650 cm eine Holz-Lehm-Konstruktion. Sie bestand den verbrannten Schichten nach aus drei Holzbalken und aus drei quer eingeschlagenen Stützpfählen mit geringem Steinanteil. Bei allen Holzelementen handelte es sich bei beiden Sonden um Eichenholz (*Quercus sp.*). Der entdeckte Graben hatte einen flachen Boden, der im bewachsenen Gelände (Untergrund) eingelassen war. Er war 600–650 cm breit und 120–150 cm tief. Seine Verfüllung war was die Keramik betrifft sehr dürfsig und unauffällig, sie enthielt mittelburgwallzeitliche Elemente und einige Scherben, die den Charakter der frühen Abschnitte der Jungburgwallzeit hatten.

frühen Abschnitte der Jungburgwallzeit hatten.

Der Burgwall in Šárka hatte im Prager Becken zweifellos eine große Bedeutung, und seine Anfänge müssen mit der Gesellschaft aus der Zeit vor Entstehung der Prager Burg in Verbindung gebracht werden. Anhand des erhaltenen Materials kann man sich nicht näher zu seinen einzelnen Phasen äußern, ohne eine breit angelegte, langfristige und komplexe Grabung durchzuführen. Seine Verbindung zu alten böhmischen Legenden wird erst in späteren schriftlichen Quellen belegt (sog. Dalimil-Chronik – Anfang 14. Jhd., später vor allem die Chronik von Wenzeslaus Hajek von Libotschan (1541) mit einer Fülle von Details aus der Renaissance). In den ältesten schriftlichen Quellen wird über seine Stellung nichts berichtet.

PhDr. Bořivoj Nechvátal, CSc., Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., výzkum Vyšehrad, Štulcova 4,
120 00 Praha, tel. 224918758

RNDr. Jan Novák, Ph.D., Přírodovědecká fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, katedra
botaniky, Braníkova 31, 370 05 České Budějovice, prouza@prf.jcu.cz

RNDr. Jan Zavřel, M. J. Lermontova 11, 160 00 Praha 6, zavreljan@centrum.cz

Středohradištní zvířecí kosti z výzkumu v Divoké Šárce v roce 1967

RENÉ KYSELÝ

Abstrakt: Analyzovaný malý soubor zvířecích kostí středohradištního stáří (9. století n. l.) pocházející z valů hradiště v Divoké Šárce (Praha) se druhotovou skladbou podobá jiným osteozoologickým sídlištním raně středověkým soubory z Čech. I zde je nejvíce zastoupen tur, pak prase a pak ovce/koza. Není sice vyloučeno, že některé kosti patří divoké formě tura a prasete, ale zjevně v souboru dominují zvířata domácí. Vzhledem k vysoké fragmentaci a dalším taxonomickým jevům odpovídá zkoumaný soubor kosternímu („kuchyňskému“) odpadu. Podíl spálených a opálených kostí (50 %) je však mnohem vyšší, než je běžné. Takto vysoký podíl možná souvisí s nalezovým kontextem kostí – tj. ve valech, kde byly zjištěny popelovité vrstvy.

Klíčová slova: archeozoologie – osteologie – zvířecí kosti – raný středověk.

Animal Bones from the Middle Hillfort Period Yielded by Research in Divoká Šárka, 1967

Abstract: The small series of animal bones analysed, dating from the middle hilfert period (9th century AD), comes from the ramparts of a fortified settlement in Divoká Šárka (Prague). The make-up of species is similar to other osteozoological series from the early Middle Ages in Bohemia. The most plentifully represented animals include cattle, pigs and sheep/goats. Although it cannot be ruled out that some of the bones belong to the wild form of cattle and pigs, the series is clearly dominated by domestic animals. The high degree of fragmentation and other taphonomic phenomena indicate that the analysed samples were part of skeletal ("kitchen") waste. The proportion of burnt and scorched bones (50 %) is much higher than in other series. A proportion this high might be related to the find context of the bones, i.e. ramparts where layers of ash have been detected.

Key words: Zooarchaeology – osteology – animal bones – early Middle Ages.

Článek představuje výsledky determinace malého souboru zvířecích kostí nalezených při archeologickém výzkumu v Divoké Šárce (Nechvátal 1967). Všechny kosti pocházejí z valů (val 1 a 2, které byly součástí opevnění hradiště) dle keramiky datovaných do 9. století n. l. (Nechvátal 2012). Protože starší osídlení nebylo v dané lokalitě zjištěno, považujeme soubor kostí za nekontaminovaný, tj. pocházející pouze z uvedeného století.

1. Přehled nálezů

Přehled zahrnuje zoologickou a anatomickou determinaci, velikost fragmentu a tafonomická pozorování.

Slovník latinských názvů taxonů a zkratky: *Bos taurus* = tur domácí, *Bos* sp. = tur neuřený, *Sus domesticus* = prase domácí, *Sus scrofa* f.? = prase neurčené, *Ovis/Capra* = ovce/koza, *Ovis aries* = ovce, *Bos/Cervus* = tur/jelen. Latinské názvy uváděny s velkým počátečním písmenem, taxony kurzivou. Jednotlivé nálezy odděleny středníkem. Řazeno primárně dle kontextů (val 1 a 2, vrstvy, profily).

Val 1, hl. 210 cm, východní profil:

Bos taurus. Scapula. 1× půl kosti:

Bos taurus. Scapula, 1x pui kosti:

Los murus, Tibia, 1× pur kosti,
Small ruminant. Tibia. 1× pur kosti

Val 1, hl. 210 cm, východní profil:

Sus domesticus. Scapula. 1× půj kosti